

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2017 metai

2

LI

Vilnius 2018

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2017

2

Vilnius 2018

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2017

2

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznaneje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Apibendrinant reikia pabrėžti, jog Marzenos Liedke knyga yra pirmasis bandymas apibūdinti LDK didikų šeimą. Darbas apima tiek demografinio pobūdžio tyrimus, suteikiančius daug naujos informacijos apie didikų šeimos bei ją sudariusių individų funkcionavimą, tiek ir jau gana žinomo visuomeninio konteksto, kuriame funkcionavo didikų šeima, apibūdinimą. Autorė bandė palyginti savo analizės išvadas su Vakarų Europos elito tyrimų duomenimis. Galima tvirtinti, jog užsibrėžtus tikslus autorei pavyko įgyvendinti. Nepaisant paminėtų nedidelių trūkumų, šia knyga verta susidomėti įvairių sričių specialistams ir, be jokios abejonės, ji paskatins tolesnes istoriografines diskusijas.

Bernadetta M a n y ś
(Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas)

Iš lenkų kalbos vertė Vaiva Grigaitienė

Antanas Ty l a. **Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais.** Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013. 190 p., iliustr., lentelės. ISBN 978-609-8039-35-1

Aptariamas darbas iš esmės yra studija, papildyta originaliomis iliustracijomis (nuotraukomis, dokumentų faksimilėmis), diagramomis ir lentelėmis. Beveik pusę knygos sudaro „Priedai“, kur publikuojamas ir autoriaus kruopščiai parengtas „Iš Lietuvos kilusių Tartu universiteto studentų 1802–1918 m. sąrašas“ (p. 93–184).

Knygos tema labai aktuali ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos istoriografijos diskursui. Tiriama modernių tautų formavimasi bei vystymasi, neįmanoma jo pažinti ir suvokti neįsigilinus į inteligentijos vaidmenį šiame procese. Šia prasme studija aktuali pirmiausia Lietuvos istoriografijai bei nūdienos lietuviškosios tapatybės formavimuisi. Kita vertus, tai tam tikra žinia Lenkijos istoriografijai, kuri iš esmės linkusi savintis XIX a. istorijos procesus, vykusius buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, įvardydamą juos kaip „Lenkijos“ ir „lenkų“. Taip yra ir aiškinantis Dorpato (Tartu) universiteto bei studentų veiklą¹.

¹ Žiūrėti pvz.: M. W i e r z c h o w s k i, *Z dziejów polskich organizacji spiskowych w zaborze rosyjskim (1837–1841)*, *Przegląd historyczny*, r. 52, 1961, z. 1, s. 23–42; A. K a m i ń s k i, *Polskie związki młodzieży (1831–1848)*, Warszawa, 1968; A. J a n i c k i, *Studenci polscy na uniwersytecie w Dorpacie, Uniwersytet w Tartu a Polacy. Rola dorpatczyków w polskiej nauce, kulturze i polityce XIX i XX wieku*, red. S. G. Isakow i J. Lewandowski, Lublin, 1999; Z. M. B e d n a r s k i, *Polacy na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Dorpackiego*

Pažymėtina, kad veikalas turi savo istoriją, ir gana ilgą. Tai vienas iš nedaugelio mokslinių tyrimų, kurie buvo iš esmės atlikti sovietiniais metais. Jis pradėtas dar 1969 m., įregistruojant Lietuvos istorijos institute kaip atskirą tiriamą problemą, bet jau 1970 m. rugsėjį oficialiai iš tokio registro išbrauktas kaip keliantis tam tikrų įtarimų dėl tyrimo objekto: nutarta, kad jo rezultatai nebus naudingi „reikiamam“ ideologiniam naratyvui. Tiesa, autorius dar kurį laiką tęsė tyrimus, jų rezultatus publikavo keliuose straipsniuose², o visa kita gulė į stalčius. Taigi, studija – vienas iš argumentų atmetant pasirodančius teiginius apie „stalčių tekstų mitą“ ir tampa įrodymu, kad vis dėlto istorikai turėjo tekstų, atidėtų palankesniems nei sovietiniai laikams.

Studija pradedama trumpa „Tartu universiteto istorijos apžvalga“ (p. 11–14). Šiame įvadiniam skyrelyje, remiantis istoriografija, pažymima, kad universitetą įkūrė Švedijos karalius Gustavas II Adolfas, 1632 m. birželio 30 d. pasirašydamas specialų aktą. Atkreipiamas dėmesys, kad nuo įkūrimo iki 1850 m. universitete buvo keturi fakultetai: Filosofijos, Teologijos, Teisės ir Medicinos (p. 11). Apžvalgoje pateikiama informacija apie universiteto persikėlimus ir grįžimus į Pernu XVII–XVIII a. Išsamiau aiškinama Tartu imperatoriškojo universiteto, atidaryto 1802 m. balandžio 21–22 (gegužės 2–3) d., funkcionavimas; nurodoma, kaip ir kodėl kito jam keliami Rusijos imperinės valdžios uždaviniai, charakterizuojama profesūros sudėtis, apibūdinama studentų kontingento kaita, bendrai apžvelgiama jų socialinė ir etninė priklausomybė. Atkreipiamas ypatingas dėmesys į rusifikacijos apraiškas universitete, pateikiant profesūros tautinės sudėties pokyčius 1889–1915 m. Apžvalgos pabaigoje konstatuojama, kad „Tartu universitetas turėjo svarbią reikšmę estų ir latvių nacionalinės inteligentijos ir tautinio sąmoningumo brandai, šių tautų švietimui, kultūros moksliniams tyrimams ir jų sklaidai. Nemažą vaidmenį jis suvaidino ukrainiečių, rusų, gruzinių, žydų, armėnų švietimui, kultūrai ir mokslui.“ (p. 14).

Kitoje darbo dalyje – „Tyrimo istoriografija ir šaltiniai“ (p. 15–21) aptariamos imatrikuliacinės knygos, spausdinti diplomai, absolventų biografiniai albumai, jie vertinami informatyvumo ir patikimumo aspektu. Kaip pagrindinis šaltinis išskiriamas Tartu universiteto kasmetinis imatrikuliacijos albumas (*Album Studiosorum*), saugomas Estijos valstybiniame istorijos archyve (*Eesti Riiklik Ajaloo Keskarchiiv*). Remdamasis šiame albume sukaupta informacija bei tikrindamas ir pildydamas ją kitų šaltinių duomenimis, darbo autorius kaip tik ir išskyrė iš Lietuvos kilusią studentiją, grupavo ją pagal imatrikuliacijos

w latach 1802–1889, Olsztyn, 2002; G. Błażczyk, Polacy w Dorpacie w XIX i na początku XX wieku (do 1918 roku), *Młodsza Europa. Od średniowiecza do współczesności*, red. J. Jurkiewicz etc., Zielona Góra, 2008; G. Błażczyk, Kółko Hildebrandta w Dorpacie w latach 1836–1838 (Towarzystwa moralne), *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. B. Manyś, M. Zwierzykowski, Poznań, 2016.

²A. Tyła, Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 m., *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*, t. 3 (44), 1973, p. 113–146; A. Tyła, Iš Lietuvos kilę Tartu universiteto studentai 1802–1918 metais, *Lietuvos istorijos metraštis. 1980 metai*, 1981, p. 55–95; *Lietuvos istorijos metraštis. 1981 metai*, 1982, p. 62–99.

metus, gimtąją ir gyvenamąją vietą, socialinę kilmę, tikyba, pasirinktas studijas ir pasiektus rezultatus. Pažymėtina, kad čia išryškėjo visiškai kitoks A. Tylos požiūris į šaltinių medžiagą, nei anksčiau minėtoje Lenkijos istoriografijoje. Aptardamas kaimyninės šalies tyrėjų darbus, autorius atkreipė dėmesį, kad Z. M. Bednarskio, A. Janickio ir G. Błaszczyko darbai apie Tartu universiteto studentus, kuriuos Lenkijos tyrinėtojai identifiko kaip lenkus ir aptarė jų reikšmę Lenkijos mokslui, kultūrai ir politikai, neturėdami tikslų sąrašų ar naudodamiesi carinės biurokratijos atmetinai sudarytais registrais, yra subjektyvūs: „Autorių subjektyvumas ir istoriografijos ignoravimas [turima galvoje lietuviškos istoriografijos, pirmiausia A. Tylos darbų – R. M.] susilpnino minėtų leidinių mokslinę vertę ir patikimumą“ (p. 16). A. Tyla atkreipia dėmesį, kad, pvz., 1887 m. „lenkais“ įvardytų sąrašė yra ir lietuviškų pavardžių, be to, anot jo, „kaip žinome, XIX a. viduryje vyravo visai kitoks tautinės tapatybės suvokimas“. Teiginiui paremti labai vykusiai panaudotas Benedikto Dybovskio, kilusio iš Minsko ir Tartu studijavusio 1853–1857 m., atsiminimai³. Studijos autorius šiuo požiūriu yra labai korektiškas, jis nurodo, kad nors oficialiuose dokumentuose – imatrikuliacijos knygoose, spausdintuose diplomuose – buvo vartojamos sąvokos „Lietuva“, „lietuvis“, tačiau „tuo metu sudarytų studentų lietuvių sąrašų neteko užtikti. Pirmas sąrašas su studentų tautybės nurodymu buvo paskelbtas 1916 metais“ (p. 17).

Analizės požiūriu labai sviri yra studijos dalis „Motyvai, skatinę Lietuvos jaunimą vykti į Tartu universitetą“ (p. 23–34). Joje nagrinėjami Lietuvos visuomenės bendravimo ir suartėjimo veiksniai bei tokiu būdu išsidiferencijavę stojimo motyvai. Analizei labai plačiai panaudota ne tik istoriografija, bet ir šaltiniai. Pirmiausia aptariama, kaip jaunimą veikė Rusijos valdžios švietimo politika. Tam išsamiai išanalizuota Rusijos įstatymų kaita, valdininkų išleisti potvarkiai ir tai, kaip bendrai šį procesą veikė Rusijos imperijos politikos pokyčiai po XIX a. sukilimų: Vilniaus universiteto ir Medicinos akademijos uždarymas, stipendijos Marijampolės gimnazijos auklėtiniais. Įvertinta, kiek turėjo įtakos tokiam apsisprendimui priklausymas tam tikrai religinei bendruomenei. Todėl analizuoti Vilniaus evangelikų reformatų sinodo sesijos kanonai ir memorialai, be abejo, nepamiršti ir studijavusiųjų atsiminimai. Pastarieji, šalia studentų imatrikuliacinių sąrašų, ypač praverė aiškinantis, kiek ir kaip reikšminga buvo šeimų tradicija renkantis studijų vieta Tartu universitetą. Beje, autorius čia atranda įdomų faktą, jog nepotinis Lietuvos studentijos ryšys su Tartu universitetu būdingas ne tik vokiškai aplinkai, bet ir Žemaičių bei Šiaurės Aukštaitijos bajorų ir dvarininkų palikuonims, netgi šių vietovių valstiečių sūnums (p. 31). A. Tyla atliko labai skrupulingą darbą: ištyręs nedidelės apimties šaltinius surinko statistinius duomenis ir parengė dvi lenteles: „Iš Lietuvos kilusių Tartu universiteto studentų, persikėlusių iš kitų aukštųjų mokyklų, pasiskirstymas 1833–1918 m.“ (p. 28) bei

³B. Dybovski, Przed pół wiekiem. Wspomnienia z czasów uniwersyteckich, *Biblioteka Warszawska*, 1911, t. 2, s. 51.

„Iš Lietuvos kilusių Tartu universiteto studentų pasiskirstymas pagal gimnazijas, kurias jie baigė“ (p. 29). Neabejotinai jos bus svarbios Lietuvos švietimo istorijos tyrimų plėtotei, o pirmoji – paties Tartu universiteto istorijai, nes tokiais suvestiniais duomenimis jos tyrimuose iki A. Tylos nebuvo disponuojama. Autorius, daugiau remdamasis lenkiška istoriografija (tiesa, kai kuriais atvejais sutikrindamas ją su archyviniais šaltiniais), pagrįstai konstatuoja, jog svarbus motyvas studijuoti Tartu buvo demokratinės veiklos tradicijos, kurias ypač sustiprino čia kartu su Vilniaus universiteto studentais po jo panaikinimo persikėlusios slaptos ir legalios studentų organizacijos. Kaip tik studentų iš Lietuvos, Baltarusijos bei Lenkijos dėka išsiplėtojo Tartu universitete nuo 1828 m. veikusi organizacija *Polonia*, kuri po reorganizacijos 1861 m. virto „Lenkų konventu“ (*Konwent Polonia*), o vėliau nuo jos atskilo Lietuvių Dorpato studentų draugija, legalizavusi savo veiklą nuo 1906 m. Įvardijami iš Lietuvos kilę studentiškų organizacijų nariai, dalyvavę sukilimuose, 1905 m. politiniuose įvykiuose, nurodomos konkrečių studentų, kurie už tai buvo represuoti, pašalinti iš universiteto, pavardės.

Vis dėlto A. Tyla formuluoja du teiginius, kuriems, mano nuomone, trūksta argumentacijos, paremtos istoriografijos ir šaltinių analize. Mintis, kad „XIX a. antroje pusėje Tartu universitetas tapo svarbiu lituanistikos centru“ (p. 34), pagrįsta tik pavieniais faktais, tarsi jie savaime įrodytų tokio centro buvimą: „1883 m. buvo įsteigta Lyginamosios kalbotyros katedra, kuriai vadovavo lietuvių kultūros tyrinėtojas prof. Janas Boduenas de Kurtenė (Bouduin de Courtenay)“. Atkreipiamas dėmesys, kad „1914 m. žurnale „Vairas“ paskelbiama, kad privatdocentas Jekabas Lautenabachas skaitys po vieną savaitinę lietuvių kalbos paskaitą ir žada savo kursą pradėti Kristijono Donelaičio „Metų“ nagrinėjimu“. Dar nurodoma, kad vienas absolventas, Aleksandras Aleksandrovas, apgynė magistro darbą ir daktaro disertaciją, skirtus lietuvių kalbos tyrimams, o Ivanas Lappo čia dėstė ir skelbė darbus iš LDK istorijos ir teisės. Ir viskas. Sakyčiau, kad tai tam tikras pagrindas specialiam tyrimui, bet ne konstatuojamam teiginiui. Antras abejonių keliantis teiginys – „Palyginti su kitomis to meto aukštosiomis mokyklomis, kuriose studijavo lietuviai ir Lietuvos jaunimas, Tartu universitetas išsiskyrė tolerancija čia studijavusioms moterims“ (p. 34). Tokiai išvadai pagrįsti kažin ar užtenka išvardyti aštuonias moteris iš Lietuvos, studijavusias Tartu universitete 1917–1918 m. Ir ar tikrai tuo Tartu universitetas labai skyrėsi nuo kitų? Kaip rodo, pvz., Olgos Mastianicos tyrimas⁴, visuomenei modernėjant keitėsi požiūris į moterį apskritai, suponuoti nauji jos socialiniai vaidmenys ir visa tai buvo naujos Rusijos imperijos politikos moterų švietimo bei aukštojo lavinimo srityse prielaidos. Net specialiai neieškodama O. Mastianica randa lietuvių moterų Maskvos universitete, Sankt Peterburge, nekalbant jau apie Krokuvos, Berno, Vienos ir Berlyno

⁴O. Mastianica, *Pravėrus namų duris. Moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje*, Vilnius, 2012.

universitetus⁵. Taigi, Lietuvos moterų studijų universitetuose ir tolerancijos klausimas dar tikrai laukia specialaus tyrimo.

Kitose studijos dalyse (p. 35–89), pasitelkiant archyvinius šaltinius, skelbtus dokumentus, studentų imatrikuliacinius sąrašus, iš visų jų atrinkus statistinius duomenis bei juos apibendrinus įvairiais aspektais (dinamikos, socialinės ir geografinės kilmės, etninės priklausomybės ir t. t.), piešiamas tam tikras kintantis kolektyvinis Lietuvos studentijos Tartu universitete paveikslas aptariamam laikotarpiui. Duomenys apibendrinti lentelėse, schemose, diagramose, jie komentuojami pagal tam tikras temas.

Pirmiausia nagrinėjama Lietuvos studentijos imatrikuliacijos dinamika (p. 35–40). Šioje dalyje apibrėžiama Lietuvos studentijos samprata. Dėl jos būtų galima diskutuoti, nes Lietuvos ribos knygoje tapatinamos su dabartinėmis, tačiau išties imamos to meto Vilniaus, Švenčionių, Zarasų, Seinų apskritys, dalis Ašmenos apskrities. Svarbu prisiminti, kad tai kodifikuota, t. y. autoriaus sukurta, sąvoka tyrimui atlikti. Veikalo autorius studentais, kilusiais iš tokios Lietuvos, laiko: a) gimusius Lietuvoje ir kurių tėvai čia gyveno; b) gimusius Lietuvoje, kurių tėvai dėl įvairių priežasčių buvo iš Lietuvos išvykę; c) gimusius kitur, kurių tėvai buvo atvykę ar grįžę į Lietuvą. Nustatyta, kad per 1802–1918 m. Tartu universitete imatrikuluoti 1438 studentai iš Lietuvos. Iš jų pirmajai grupei priklausė 69,3 proc., antrajai – 22,7 proc. ir trečiajai – 8 proc. Visi duomenys suvesti 3 lentelėje „1802–1918 m. Tartu universitete imatrikuluotų studentų, kilusių iš Lietuvos, kasmetinis skaičius ir studentų ryšiai su Lietuva“ (p. 36–37). Aptariant lentelės duomenis tekste, pagal socialinę kilmę charakterizuojami studentų tėvai bei jų išsidėstymo geografijs. Pagal šios lentelės duomenis sudaryta 4 lentelė „1802–1918 m. Tartu universitete imatrikuluotų studentų, kilusių iš Lietuvos, vidurkis penkmečiais“ (p. 38). Toks duomenų grupavimas leido autoriui pažvelgti, kaip kito studentų iš Lietuvos skaičius dėl įvairių politinių visuomeninių įvykių: Vilniaus universiteto ir Medicinos–chirurgijos akademijos uždarymo, Krymo karo, 1861 m. baudžios panaikinimo, 1863–1864 m. sukilimo, represijų ir pan.

Temos „Studentų socialinė kilmė“ (p. 41–48) tyrimas ir jo rezultatų skelbimas bei aptarimas organizuotas tokiu pačiu būdu. Surinkti statistiniai duomenys apibendrinami trijose schemose („Lietuvos studentijos Tartu universitete pasiskirstymas (%) pagal kilmę 1802–1860 ir 1861–1918“; „Lietuvos studentijos Tartu universitete pasiskirstymas (%) pagal tėvų kilmę ar užsiėmimą 1802–1918 m.“; „Lietuvos studentijos Tartu universitete pasiskirstymas (%) pagal tėvų kilmę ar užsiėmimą 1901–1918 m.“) (p. 42, 47) ir dviejose lentelėse („1802–1918 m. Tartu universitete imatrikuluotų studentų iš Lietuvos socialinė kilmė (absoliučiais skaičiais)“; „1802–1918 m. Tartu universitete imatrikuluotų studentų iš Lietuvos socialinė kilmė (%)“) (p. 44–45). Studijos autorius konstatuoja, kad Lietu-

⁵Ten pat, p. 263–264.

vos studentija Tartu universitete pagal socialinę kilmę buvo labai marga ir per 116 metų jos struktūra nuolat keitėsi. Jis atkreipia dėmesį į savotiškas „varžytuves“ tarp bajorų, miestiečių, dvasininkų ir valstiečių luomų. Vėliau prie jų jungėsi išaugusios inteligentijos sluoksnis (gydytojai, vaistininkai, mokytojai, literatai, notarai, advokatai, teisėjai, inžinieriai, architektai, miškininkai, karininkai, tarnautojai ir kt.). Skirtumas tarp jų ypač išryškėjo 1871–1875 m. bei Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse. Po baudžios panaikinimo bajorai vyraujančią padėtį užleido miestiečiams ir pirkliams, daugėjo valstiečių kilmės, mažėjo dvasininkų kilmės studentų (p. 41). Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse „savo pozicijas sustiprino pagrindinis lietuvių tautiškumo gaivintojas ir Lietuvos valstybės kūrimo iniciatorius – valstiečių sluoksnis, drąsiai investavęs į savo vaikų intelektualinį profesinį parengimą“ (p. 48).

„Studentų kilimo vietos“ (p. 49–50) tyrimo duomenys apibendrinti lentelėje „1802–1918 m. Tartu universitete imatrikuluotų studentų iš Lietuvos gimimo vieta (miestas, apskritis“ (p. 50). Konstatuojama, kad „per visą šį laikotarpį daugiau nei pusė imatrikuluotųjų buvo kilę iš miestų ir miestelių, nors jų gyventojai Lietuvoje sudarė nežymią dalį“ (p. 49).

Nors studijos įvade autorius pažymėjo, kad nustatyti imatrikuluotųjų tautybę sudėtinga, ši tema aptariama didžiausiam skyriuje „Tartu universiteto studentai lietuviai“ (p. 51–64). Klausimas nagrinėjamas labai nuodugniai, remiantis konkrečiais pavyzdžiais, rastais archyvuose dokumentuose (daugiausia vardiniais studentų sąrašais, asmeninėmis studentų bylomis, diplomais, universiteto rektorių raštais ir kt.). Skiriami „lietuviai“, kilę iš Lietuvos, gimę Lietuvoje, nuo save įvardijusių „lietuviai“ arba priskiriamo etniškai. Dar kartą pažymima, kad dėl etninės priklausomybės patikimu gali būti laikomas tik 1901 m. sudarytas Teologijos fakultete 1891–1901 m. studijavusių sąrašas ir 1916 m. visų studentų sąrašas (p. 51). Visais kitais atvejais sudėtinga nustatyti, kiek buvo lietuvių tarp jaunuolių iš Lietuvos, ypač imatrikuluotų Tartu universitete iki baudžios panaikinimo. Autorius atkreipia dėmesį, kad iki baudžios panaikinimo Tartu universitete studijavo tikrai nemažai žemaičių bajorų ir kitų sluoksnių studentų, kurie laikė save lietuviais. Remdamasis atsiminimais, autorius mini netgi konkrečias pavardes („grynakraujis žemaitis“ Mykolas Knipovičius, valstietis iš Ylakių, 1863 m. sukilėliai: Simono Daukanto giminaitis Liudvikas Daukantas iš Dūseikių, Pranciškus Gedgaudas iš Raseinių apskrities Gylių dvarelis, broliai Kleopas ir Justas Dimšos iš Varnių valsčiaus ir kt.). Taip pat mini biržiečius, tokius kaip broliai Edvardas ir Vladislovas Daukšos, persikėlusius į Tartu 1856–1857 m. iš Maskvos ir Sankt Peterburgo universitetų, kur jau buvo gyvas lituanistinis kultūrinis gyvenimas. Atvykę jie, anot A. Tylos, sustiprino lituanistinį sąjūdį Tartu universitete, pasireiškusių lietuviškų žodžių rinkimu ir jų teikimu universiteto kalbininkams (p. 54–55). Tačiau studijos autoriaus nuomone, „šios fragmentinės žinios neleidžia nustatyti, kiek buvo lietuvių tarp Lietuvos jaunuolių, imatrikuluotų Tartu universitete

iki baudžios panaikinimo ir 1863 m. sukilimo. Tas pasakytina ir apie laikotarpį po baudžios panaikinimo. Po sukilimo nuslopinimo, sustiprėjus studentų sekimui ir represijoms, studentų lituanistinė veikla apmirė“ (p. 55). A. Tyla mano, kad aiškesnis vaizdas galimas po 1884–1885 m., kai „Aušrą“ ir kitą nelegalią lietuvišką spaudą pasiekia žinios apie lietuvių studentų draugijų veiklą Tartu universitete (savišalpos organizacijos ir pan.). Ypač po 1895 m., kai oficialiai buvo įsteigta nelegali Dorpato lietuvių studentų draugija. Nors narių sąrašas neišliko, žinoma daug konkrečių pavardžių (Vytautas Juška, Povilas Jakubėnas, Jonas Biliūnas, Jonas Kvedaras, Jonas Mickeliūnas, Antanas Vodopalas, Petras Avižonis ir kt.), susijusių su draudžiamos lietuviškos spaudos platinimu, Šiaulių gimnazijos slaptas mokinių ratelis, išvystęs lietuviškąją veiklą. Dar tikslesnis vaizdas nuo 1906 m. lapkričio 16 d., kai buvo įsteigta ir nuo 1907 m. balandžio 13 d., patvirtinus jos nuostatus universiteto tarybai, pradėjo veikti legali Lietuvių Dorpato studentų draugija. Atskiroje knygos dalyje „Lietuvių Dorpato studentų draugija 1906–1918 m.“ (p. 67–72) pristatyti jos tikslai, struktūra, charakterizuota veiklos sritis ir būdai. Studijos autorius 9 lentelėje „Lietuvių Dorpato studentų draugijos nariai 1909–1915 m.“ (p. 68–69) pateikia pavardžių sąrašą (71 narys), kuriame dažnai nurodoma ir socialinė kilmė. Lentelės pagrindinis šaltinis – draugijos kasmet teikta ataskaita rektoriui. Absoliuti draugijos narių dauguma buvo valstiečiai. Minimi tik keli bajorai. Beje, pažymima, kad „draugijai priklausė ne tik universiteto studentai, todėl tikrasis draugijos narių skaičius buvo didesnis, negu užfiksuotas šiame sąrašė“ (p. 79).

1916 m. universiteto sudarytame sąrašė pažymėti 185 iš Lietuvos kilę studentai, iš jų 26 lietuviai. Be to, 12 studentų, sąrašė įrašyti priklausą kitoms tautybėms, studijos autoriaus nuomone, save laikė lietuviais, nes jie dalyvavo minėtoje studentų draugijos veikloje, buvo jos nariai. Taigi iš viso – 38. Galima suabejoti, ar tai pakankamas argumentas vadinti juos lietuviais ir taip padidinti jų skaičių. Šio sąrašo duomenys apibendrinti dviejose schemose („Lietuvos studentijos Tartu universitete pasiskirstymas (%) pagal tautybes 1916 m.“ ir „Tartu universiteto studentai (2516) pagal tautybę 1916 m.“) (p. 62). Daroma išvada, jog daugiau nei lietuvių tais metais universitete studijavo gruzinų, latvių, estų, lenkų, vokiečių, žydų, rusų.

Manau, kad tolesnių Lietuvos švietimo ir inteligentijos kaip socialinės grupės tyrimų plėtotei gali būti pravartūs duomenys, apibendrinti 6 schemoje „Lietuvos studentijos Tartu universitete pasiskirstymas (%) pagal tautybę 1833–1918 m.“ bei 8 lentelėje „1833–1918 m. Tartu universitete imatrikuluotų studentų, kilusių iš Lietuvos, pasiskirstymas pagal tautybę“ (p. 63).

Be abejo, taip pat reikšmingi atskirame skyrelyje „Lietuvos studentija Tartu veterinarijos institute“ (p. 65–66) paskelbti ir apibendrinti studentų imatrikuliacijos 1852–1857 m. bei 7 schemoje „Tartu veterinarijos institute 1848–1898 m. imatrikuluotų studentų iš Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijų pasiskirstymas (%) pagal studijų rezultatus“ (p. 66) duomenys. Žinoma, kad šios įstaigos studentai glaudžiai bendradarbiavo su universiteto studentais.

Kita vertus, iš šios perspektyvos svarbūs surinkti ir lentelėse (10, 11, 12, 13) bei schemose (8, 9) suvesti bei aptarti duomenys apie Lietuvos studentų pasirinktas specialybes (p. 73–78) bei iš Lietuvos kilusių Tartu universiteto absolventų veiklą Lietuvoje (p. 79–86).

Apskritai studija iškelia ir naujų klausimų ilgalaikiams tyrimams minėta tema. Vienas tokių – Tartu universiteto absolventų veikla Lietuvoje. Prielaida tokiems tyrimams – studijoje skelbiami surinkti duomenys ir 14 lentelėje paskelbti (p. 88) bei specialiame tekste aptarti (p. 87–89) iš kitur kilusių, bet Lietuvoje dirbusių ir gyvenusių Tartu universiteto auklėtinių, imatrikuluotų 1802–1882 m., kilimo vieta ir užsiėmimai. Nemažas jų skaičius (334) liudija galimą įvairiapusį poveikį Lietuvos visuomenei, to meto ekonomikos, kultūros, politikos procesams, kasdieniniam gyvenimui. Profesoriaus Antano Tylos studija išryškino ir apibrėžė nemažai specialių tyrimų klausimų: kaip konkrečiai Tartu universiteto absolventai prisidėjo prie Lietuvos valstybės atkūrimo ir jos plėtojimo, kokią jie įtaką darė mokslo plėtrai Lietuvoje, kiek ir kaip stiprino lietuvių ir estų bei latvių tautų bendradarbiavimą?

Rimantas M i k n y s
(Lietuvos istorijos institutas)

Profesorius Antano Tylos mikroistorija

Istorikai profesionalai yra įpratę rašyti knygas apie reikšmingus praeities įvykius, garsius mūšius, lemiamus politinius sprendimus, konstruoti tautų ir valstybių istorijas. Profesorius Antanas Tyla Lietuvos ir užsienio istoriografijoje yra žinomas kaip daugybės aukšto akademinio lygio knygų, šaltinių publikacijų, šimtų straipsnių autorius, tyręs 1905 m. permainų reikšmę Lietuvos kaimui, knygnešystės reiškinį, gvildenęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tarptautinę politiką, santykius su Švedija ir Rusija, kruopščiai ištyręs ir aprašęs LDK išdo formavimo problemas, kariuomenės konfederacijas ir kitus aktualius procesus¹.

¹ Svarbesnės monografijos: A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, Vilnius, 1968; A. Tyla, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986; A. Tyla, *Garšvų knygnešių draugija*, Vilnius, 1991; A. Tyla, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdas: XVI amžiaus antroji pusė – XVII amžiaus vidurys*, Vilnius, 2012.